

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра міжнародного права

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРАВА МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ»
(варіативна)**

Рівень вищої освіти – третій (освітньо-науковий) рівень

Ступінь вищої освіти – доктор філософії

Галузь знань – 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність – 293 «Міжнародне право»

Харків – 2019

Програма навчальної дисципліни «**Актуальні проблеми права міжнародної відповідальності**»: галузь знань 29 «Міжнародні відносини», спеціальність 293 «Міжнародне право», третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти (доктор філософії).

Розробники:

Кудас Ірина Борисівна – доцентка кафедри міжнародного права,
кандидатка юридичних наук, доцентка

Аббакумова Дарина В'ячеславівна – доцентка кафедри міжнародного
права, кандидатка юридичних наук, доцентка

Затверджено на засіданні кафедри міжнародного права
протокол № 12 від 25 червня 2019 р.

Завідувач кафедри _____ доц. В. М. Стешенко

ЗМІСТ

1. Вступ	4
2. Опис навчальної дисципліни.....	7
3. Зміст програми навчальної дисципліни.....	7
4. Ресурсне забезпечення навчальної дисципліни.....	10
4.1. Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять.....	10
4.2. Самостійна робота здобувачів вищої освіти.....	10
4.3. Освітні технології та методи навчання.....	12
4.4. Форми педагогічного контролю та система оцінювання якості сформованих компетентностей за результатами засвоєння навчальної дисципліни.....	12
4.5. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни.....	14
4.6. Матеріально-технічне забезпечення навчальної дисципліни.....	27
Додаток 1. Карта предметних компетентностей з навчальної дисципліни.....	28
Додаток 2. Карта результатів навчання здобувача вищої освіти, сформульованих у термінах компетентностей.....	30
Додаток 3. Матриця зв'язків між модулями навчальної дисципліни, результатами навчання та предметними компетентностями в програмі навчальної дисципліни.....	32

1. Вступ

1. *Ціль* навчальної дисципліни: надання аспірантам поглиблених теоретично-методологічних знань щодо міжнародної відповідальності, визначення особливостей міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин щодо відповідальності держав та інших суб'єктів міжнародного права; дослідження закономірностей появи і розвитку інституту міжнародної відповідальності, що включає в себе вивчення еволюції основних принципів міжнародної відповідальності, освоєння основних міжнародно-правових доктрин та концепцій міжнародної відповідальності.

Завданнями навчальної дисципліни є визначення основних закономірностей становлення, розвитку та функціонування права міжнародної відповідальності, з'ясування основних видів та форм міжнародної відповідальності, підстав та наслідків міжнародної відповідальності для суб'єктів міжнародного права.

2. Місце навчальної дисципліни у структурі освітньо-наукової програми:

а) навчальна дисципліна «Актуальні проблеми права міжнародної відповідальності» належить до циклу дисциплін вільного вибору аспіранта;

б) при вивченні цієї дисципліни використовуються знання, отримані з таких дисциплін (пререквізити): «Організація та методологія наукових досліджень», «Актуальні проблеми міжнародного публічного права», «Історія міжнародного права»;

в) основні положення навчальної дисципліни мають застосовуватися при підготовці дисертаційного дослідження.

3. Предметні компетентності здобувача вищої освіти, сформовані в результаті освоєння навчальної дисципліни:

ПК – 1. Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі права міжнародної відповідальності, зокрема, пов'язані з темою дисертаційного

дослідження, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань.

ПК – 2. Готовність використовувати концептуальні та методологічні знання у міжнародно-правових дослідженнях права міжнародної відповідальності.

ПК – 3. Здатність до визначення правової природи міжнародної відповідальності, її суб'єктів, джерел та пов'язаних з нею правовідносин на різних етапах розвитку міжнародного права.

ПК – 4. Здатність до критичного аналізу та оцінки сучасних концепцій міжнародної відповідальності.

ПК – 5. Здатність до визначення джерел міжнародного права як підстав міжнародної відповідальності.

ПК – 6. Здатність до критичного правового аналізу складних міжнародно-протиправних діянь.

ПК – 7. Здатність до визначення правової природи міжнародного протиправного діяння та форм відповідальності за нього.

ПК – 8. Здатність вільного використання міжнародно-правової термінології в галузі міжнародної відповідальності, зокрема, при дослідженні прецедентної практики міжнародних судових та арбітражних органів.

ПК – 9. Здатність до критичного аналізу, тлумачення та оцінки основних рішень Міжнародного суду ООН, які вплинули на розвиток права міжнародної відповідальності.

ПК – 10. Здатність до визначення правової природи механізмів імплементації міжнародно-правових зобов'язань держав до національно-правових систем в історії різних цивілізацій.

Експлікація загальних і професійних компетентностей визначається в карті предметних компетентностей (Додаток 1).

4. В результаті освоєння навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен демонструвати наступні результати навчання:

РНС НД – 1.1. Наявність поглиблених наукових та практичних знань про особливості новітніх теорій, концепцій, підходів щодо розуміння сутності права міжнародної відповідальності.

РНС НД – 1.2. Вміння застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи у міжнародно-правових дослідженнях підстав міжнародної відповідальності держав.

РНС НД – 1.3. Вміння застосовувати комплексні та міждисциплінарні підходи у міжнародно-правових дослідженнях міжнародної відповідальності держав.

РНС НД – 2.1. Вміння працювати з іноземними та вітчизняними базами даних історичної міжнародно-правової інформації, архівами, довідниками, фаховими періодичними виданнями, збірниками наукових статей, енциклопедіями, монографіями, дисертаціями та іншими джерелами.

РНС НД – 2.2. Вміння застосовувати аналіз прецедентної практики міжнародних судових та арбітражних органів щодо міжнародної відповідальності в процесі підготовки дисертаційного дослідження.

РНС НД – 2.3. Вміння тлумачити різноманітні джерел міжнародного права щодо міжнародної відповідальності.

РНС НД – 2.4. Проаналізувати основні особливості сучасної імплементації міжнародної відповідальності;

РНС НД – 2.5. – Пояснити та аргументувати імплементацію Україною норм щодо міжнародної відповідальності.

Експлікація результатів освоєння навчальної дисципліни і результатів навчання за спеціальністю і спеціалізацією освітньо-наукової програми визначається в карті результатів навчання, сформульованих у термінах компетентностей (Додаток 2).

5. Модуляризація компетентнісно-орієнтованої програми навчальної дисципліни

Експлікація модуляризації компетентнісно-орієнтованої програми навчальної дисципліни визначається у матриці зв'язків між модулями навчальної дисципліни, результатами навчання та предметними компетентностями (Додаток 3).

2. Опис навчальної дисципліни

Курс	Рівень освіти, галузь знань, спеціальність	Дидактична структура навчальної дисципліни
Кількість кредитів ЄКТС: 7 Кількість модулів: 2 Загальна кількість годин: 210 Тижневих годин: аудиторних – 4 самостійної роботи здобувача – 10	Рівень освіти – третій (доктор філософії) Галузь знань – 29 «Міжнародні відносини» Спеціальність – 293 «Міжнародне право»	Варіативна Модуль 1 Лекції: 14 Практичні заняття: 14 Самостійна робота: 74 Модуль 2 Лекції: 16 Практичні заняття: 16 Консультація: 2 Самостійна робота: 74 Види контролю: поточний контроль; підсумковий контроль знань (іспит)

3. Зміст програми навчальної дисципліни

Модуль 1.

Поняття, підстави та види міжнародної відповідальності

Історія розвитку права міжнародно-правової відповідальності. Зародження і формування принципів еквівалентності покарання за заподіяні

злочин або шкоду. Роль моральних і релігійних зобов'язань у регулюванні міжнародних відносин давнини.

Розвиток права міжнародно-правової відповідальності в класичному міжнародному праві. Формування й особливості сучасного права міжнародно-правової відповідальності. Кодифікація та прогресивний розвиток права міжнародної відповідальності в рамках ООН. Поняття, цілі й значення міжнародно-правової відповідальності.

Співвідношення права міжнародної відповідальності й міжнародного кримінального права.

Принципи міжнародно-правової відповідальності. Джерела міжнародно-правової відповідальності. Роль міжнародно-правових звичаїв у закріпленні принципів права міжнародно-правової відповідальності.

Загальна характеристика суб'єктів міжнародно-правової відповідальності. Держава як суб'єкт міжнародно-правової відповідальності.

Підстави міжнародно-правової відповідальності. Класифікація міжнародних правопорушень. Відмежування міжнародних правопорушень від суміжних діянь. Недружні акти. Злочини міжнародного характеру. Особливості відмежування злочинів міжнародного характеру від міжнародних злочинів. Обставини, що виключають притягнення до міжнародно-правової відповідальності. Загальні умови звернення держав до обставин, що виключають їхню протиправну поведінку на міжнародній арені.

Модуль 2.

Реалізація міжнародно-правової відповідальності

Відшкодування шкоди за міжнародно-протиправне діяння. Форми відшкодування шкоди за міжнародно-протиправне діяння. Питання щодо класифікації видів міжнародно-правової відповідальності. Об'єктивний і суб'єктивний підходи становлення розміру шкоди, спричиненої у разі міжнародного правопорушення.

Реституція як форма відшкодування шкоди за міжнародно-протиправне діяння. Концепції реституції у сучасному міжнародному праві. Компенсація як форма відшкодування шкоди за міжнародно-протиправне діяння. Принципи визначення розміру компенсації. Особливості визначення розміру компенсації у випадках заподіяння шкоди природному середовищу. Сатисфакція як форма відшкодування шкоди за міжнародно-протиправне діяння. Способи сатисфакції. Ординарні сатисфакції. Надзвичайні сатисфакції. Проценти як форма відшкодування шкоди за міжнародно-протиправне діяння. Прості проценти. Складні проценти. Справа Міжнародного трибуналу з морського права щодо *танкеру «Сайга»* (1997 р.).

Поняття та принципи міжнародної відповідальності за шкідливі наслідки дій, не заборонених міжнародним правом (об'єктивна відповідальність). Принципи об'єктивної відповідальності, що закріплені у міжнародній судовій та арбітражній практиці. Джерела об'єктивної відповідальності в міжнародному праві.

Діяльність Комісії міжнародного права ООН щодо проекту статей щодо попередження транскордонної шкоди від небезпечних видів діяльності 2001 р. і проекту преамбули і проектів принципів про розподілення збитків у випадку транскордонної шкоди, спричиненої у наслідку небезпечних видів діяльності 2006 р.

Обов'язки держав щодо попередження заподіяння шкоди у зв'язку з небезпечними видами діяльності. Абсолютний і відносний підходи щодо зобов'язань держав по попередженню шкоди у зв'язку з небезпечними видами діяльності.

Презумпція непричетності держави до шкоди, заподіяної у зв'язку з небезпечними видами діяльності. Обсяг (межі) об'єктивної відповідальності.

Особливості міжнародно-правової відповідальності міжнародних міждержавних організацій. Фактичні та юридичні підстави міжнародно-правової відповідальності міжнародних міждержавних організацій. Форми

відшкодування шкоди, заподіяної міжнародно-протиправним діями міжнародних міжурядових організацій.

Імплементація міжнародно-правової відповідальності. Покликання держави або групи держав до відповідальності. Повідомлення про вимоги потерпілою державою. Зміст і форма вимог. Множинність потерпілих і відповідальних держав. Покликання до відповідальності державою, що не є безпосередньо потерпілою внаслідок міжнародного правопорушення.

Санкції в сучасному міжнародному праві. Поняття, загальна характеристика, види. Сучасні концепції санкцій та їх критика.

Загальна характеристика способів мирного врегулювання міжнародних спорів. Дипломатичні (політичні) та правові (судові) способи врегулювання міжнародних спорів.

4. Ресурсне забезпечення навчальної дисципліни

4.1. Формами організації освітнього процесу є навчальні заняття, виконання індивідуальних завдань та самостійна підготовка. Залежно від мети навчальні заняття розрізняються на – види: лекція, практичне заняття, індивідуальне заняття, консультація тощо.

4.2. Самостійна робота здобувачів вищої освіти

1. Зміст самостійної роботи, як виду поза аудиторної роботи аспіранта визначається програмою навчальної дисципліни «Актуальні проблеми права міжнародної відповідальності», методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Під час цієї роботи аспірант повинен самостійно опрацювати конспекти лекцій, джерела міжнародного права і національного права України та зарубіжних країн, міжнародну і національну судову практику відповідно до тем навчальної дисципліни. Також важливе значення має вивчення матеріалу, який викладений у підручниках з права міжнародної відповідальності, загальної та

особливої частин міжнародного права, навчальних посібниках, науково-практичних коментарях, монографіях, наукових статтях та в іншій науковій і навчально-методичній літературі та додатково рекомендований викладачем. Методичні матеріали повинні передбачати можливість проведення самоконтролю з боку аспіранта.

Самостійна робота аспіранта над засвоєнням навчального матеріалу може виконуватися в науковій бібліотеці Університету, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах (лабораторіях), а також в домашніх умовах.

У необхідних випадках ця робота проводиться відповідно до заздалегідь складеного графіка, що гарантує можливість індивідуального доступу аспіранта до потрібних дидактичних засобів.

2. Формами самостійної роботи аспірантів є:

- письмове виконання домашніх завдань;
- засвоєння теоретичного матеріалу за темами практичних занять;
- доопрацювання матеріалів лекцій;
- робота в інформаційних мережах;
- опрацювання додаткової літератури;
- есе за вузькоспеціальною проблематикою;
- створення портфоліо навчального курсу та його презентація;
- написання рефератів, повідомлень та їх презентацію;
- підготовка та опублікування наукових статей, тез наукових доповідей;
- участь у науково-практичних конференціях;
- складання бібліографії за відповідною темою;
- узагальнення міжнародної судової та арбітражної практики;
- коментування джерел міжнародного права, а також національного права України та зарубіжних країн;
- інші форми роботи.

Вибір аспірантом видів самостійної роботи здійснюється за власними інтересами та узгоджується з викладачем, який виконує організацію, контроль та оцінку якості її виконання.

Навчальний матеріал, який згідно із робочим навчальним планом має бути засвоєний студентами в процесі самостійної роботи, вноситься в суму балів поточного контролю разом із навчальним матеріалом, який опрацьовувався при проведенні навчальних занять.

4.3. Освітні технології та методи навчання

Освітні технології: проблемне навчання, аудіо-візуальні технології, технологія аспірантоцентристського навчання, одного предмета, методу.

Методи навчання: дискусія, прес-конференція, кооперативне навчання, ситуативне моделювання, особистісна, розвиваюча та формуюча моделі.

4.4. Форми педагогічного контролю та система оцінювання якості сформованих компетентностей за результатами засвоєння навчальної дисципліни

1. Поточний контроль знань здобувачів.

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

Об'єктами поточного контролю знань аспірантів є:

а) систематичність та активність роботи на лекціях, практичних заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань; участь у науково-практичних конференціях; інші форми робіт);

б) виконання тестових контрольних робіт (тестових модулів);

в) виконання завдань для самостійного опрацювання (самостійне опрацювання тем в цілому чи окремих питань; написання рефератів, есе та їх презентація; підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів; підготовка реферативних матеріалів з публікацій; інші форми роботи).

Розподіл балів між формами організації навчального процесу і видами контрольних заходів:

лекції – 0 балів;

практичні заняття – 10 балів;

виконання завдань самостійної роботи – 10 балів;

педагогічний контроль (Модуль № 1 і Модуль № 2) – 10 балів x 2 = 20 балів;

іспит – 60 балів.

Разом: 100 балів.

Підсумки поточного контролю проставляються в журналі обліку роботи викладача по накопичувальним принципам і є підставою допуску до іспиту. Якщо аспірант набрав протягом семестру за підсумками поточного контролю менше половини максимальної оцінки (60%) з навчальної дисципліни, то він до іспиту не допускається.

2. Підсумковий контроль знань здобувачів.

Завданням підсумкового контролю знань є перевірка розуміння аспірантом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Підсумковий контроль знань проводиться у формі іспиту за результатами практичних занять.

3. Критерії і рівні оцінювання результатів навчання (пороговий, типовий, відмінний).

Оцінювання результатів навчання аспірантів здійснюється за 100-бальною шкалою. Оцінка за цією шкалою переводиться за результатами підсумкового контролю знань в оцінки за національною шкалою та шкалою ECTS:

За 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	ВИЗНАЧЕННЯ	За національною системою
90-100	A	ВІДМІННО – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	5
80-89	B	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище середнього рівня з кількома помилками	4
75-79	C	ДОБРЕ – в загальному правильна робота з певною кількістю значних помилок	
70-74	D	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків	3
60-69	E	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії	
35-59	FX	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно попрацювати перед тим, як перескласти	2
1-34	F	НЕЗАДОВІЛЬНО – з необхідна серйозна подальша робота, обов'язковий повторний курс	

4.5. Навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчальної дисципліни

1. Нормативно-правові акти і практика міжнародних судових та арбітражних органів:

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1949 April 9. The Corfu Channel Case (Albania v. United Kingdom), Merits. Leyden: *ICJ*, 1949. P. 4–170.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1949 April 11. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations. Advisory Opinion. Leyden: *ICJ*, 1949. P. 174–220.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1950 March 30. Interpretation of Peace Treaties. Advisory Opinion. Leyden: *ICJ*, 1950. P. 65–78.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1950 July 11. International Status of South-West Africa. Advisory Opinion. Leyden: *ICJ*, 1950. P. 128–145.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1970 February 5. Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Second Phase. Leyden: *ICJ*, 1970. P. 3–51.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1971 June 21. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970). Advisory Opinion. Leyden: *ICJ*, 1971. P. 16–66.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1975 October 11. Status of West Sahara. Advisory Opinion. Leyden: *ICJ*, 1975. P. 12–69.

PCIJ. Case Concerning the Payments of Various Serbian Loans Issued in France, Judgement. *PCIJ*. 1929. Series A. № 20 (July 12).

PCIJ. Jurisdiction of the Courts of Danzig, Advisory Opinion. *PCIJ*. 1928. Series B. № 15.

United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran) URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf>

Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римському статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) № 3-в/2001 від 11.07.2001 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01>

Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/995_118

Віденська конвенція про представництво держав у їх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру 1975 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_254

Декларація про державний суверенітет України: прийнята Верховною Радою України 16.07.1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам від 14.12.1960 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_280

Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_569

Договір про Європейський Союз 1992 р. та Договір про функціонування ЄС 1957 р. (в редакції Лісабонського Договору). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_911

Домовленість про правила і процедури врегулювання суперечок у рамках СОТ. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_019

Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1997 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_331

Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_036

Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р. + Протоколи. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_033

Європейська конвенція про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій 1986 р. URL: <http://conventions.coe.int/treaty/rus/Treaties/Html/124.htm>

Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів 1974 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_125

Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1949 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_153

Заключний акт НБСЄ 1975 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_055

Конвенція про правопорушення та деякі інші дії, вчинені на борту повітряного судна 1963 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_244

Конвенція про попередження і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, в тому числі дипломатичних агентів 1973 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_389

Конвенція ООН з морського права 1982 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_057

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_096

Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789

Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1949 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_162

Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього 1948 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_155

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_154

Конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_105

Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства 1968 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_168

Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі 1949 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_152

Конвенція про поліпшення долі хворих і поранених в діючих арміях 1949 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_151

Конвенція про попередження і покарання за злочини проти осіб, що користуються дипломатичним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_389

Конвенція про права і обов'язки нейтральних держав та осіб у разі сухопутної війни Гаага, 18 жовтня 1907 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_193

Конвенція про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни Гаага, 18 жовтня 1907 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_194

Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 2002 р. (Кишинівська конвенція). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_009

Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. (Мінська конвенція). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_009

Конвенція про рабство 1926 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_161

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_085

Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму 2005 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_712

Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН у справі щодо Косово (до питання про право націй на самовизначення) від 22.07.2010 р. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15987.pdf>

Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р.
URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_374

Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням найманців від 04.12.1989 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_103

Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р.
URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_518

Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян: Заява Верховної Ради України від 04.02.2015 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-19>

Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду з розгляду кримінальних і цивільних справ від 19.12.2014 р. № 13. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14>

Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>

Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року: Закон України від 16.11.1994 р. № 248/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-вр#Text>

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Територіальна цілісність України» від 27.03.2014 р. № 68/262. URL: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&Lang=R

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» 3314 (XXIX) від 14.12.1974 р. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml

Римський Статут Міжнародного кримінального суду 1998 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_588

Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Ілашку та інші проти Молдови і Російської Федерації» від 08.07.2004 р. (справа про порушення прав людини на території Придністров'я). URL: <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/ilashku-i-drugie-protiv-moldovy-i-rossii-postanovlenie-bolshoj-palaty-evropejskogo-suda/>

Справа про делімітацію у Чорному морі (Румунія проти України) / Maritime Delimitation in the Black Sea (Romania v. Ukraine): Judgment of 3 February 2009. URL: <http://www.icj-cij.org/docket/files/132/14985.pdf>

Статут Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерполу) 1956 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_142

Статут ООН і Статут Міжнародного суду ООН 1945 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010

Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). URL: <https://www.icj-cij.org/en/case/166>

Ukraine v. Russia (*RE CRIMEA*) Applications №. [20958/14](#) and [38334/18](#). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-207622%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-207622%22]})

2. Підручники, навчальні посібники, монографії, статті тощо.

Основна література

Ежегодник Комиссии международного права 1998. Т. II. Часть вторая: Доклад Комиссии Генеральной Ассамблее о работе её пятидесятой сессии. ООН, Нью-Йорк, Женева, 2005.

Ежегодник Комиссии международного права 2001. Т. II. Часть вторая: Доклад Комиссии Генеральной Ассамблее о работе её пятьдесят третьей сессии. ООН, Нью-Йорк, Женева, 2007.

Ежегодник Комиссии международного права 2006. Т. II. Часть вторая: Доклад Комиссии Генеральной Ассамблее о работе её пятьдесят восьмой сессии. ООН, Нью-Йорк, Женева, 2014.

Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підручник. Київ: Ліра-К, 2013.

Бойко І. І. Визначення агресії в міжнародному праві. *Вісник академії адвокатури України*. 2010. № 1 (17). С. 178–179.

Василенко В. А. Ответственность государства за международные правонарушения: монография. Київ: Вища школа, 1976.

Василенко В. А. Международно-правовые санкции: монография. Киев: Вища школа, 1982.

Дейкало Е. А. Проблемы призвания международных организаций к ответственности и некоторые пути их решения. *Актуальные проблемы международного публичного и международного частного права*. Вып. 1. БГУ. Минск, 2009. С. 51–64.

Дейкало Е. А. Международно-правовая ответственность межправительственных организаций: особенности и правовая природа. *Актуальные проблемы международного публичного и международного частного права*. Вып. 3. БГУ. Минск, 2011. С. 28–40.

Кривенкова М. В. Нематериальная международно-правовая ответственность государств: монография; под ред. д.ю.н., проф. Г. И. Курдюкова. Москва: Юрлитинформ, 2015.

Лукашук И. И. Право международной ответственности: монография. Москва: Волтерс Клувер, 2004.

Ржевська В. С. Право держави на самооборону і міжнародна безпека: монографія. Київ, 2005.

Савельева Л. В. Международная ответственность за вредные последствия действий, не запрещенных международным правом: концепция Комиссии международного права по дальнейшей работе над проектом статей. *Журнал*

зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. Москва: ИЗиСП, 2006. № 1. С. 109–112.

Чернявський А. Л. Критерії правомірності застосування контрзаходів у міжнародному праві. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2008. № 1 (1). С. 86–91.

Щукин А. В. Ответственность государств за международно-противоправные деяния: механизм реализации. Минск: Белорус. наука, 2006.

Додаткова література

Василенко В. А. Відповідальність і санкції у сучасному міжнародному праві. *Антологія української юридичної думки. Т. 10. Юридична наука незалежної України*. Київ: Вид. Дім «Юрид. кн.», 2005. С. 887–892.

Гавриленко О. А. Формування підґрунтя принципу мирного вирішення міжнародних спорів у стародавній час та добу середньовіччя. *Український часопис міжнародного права*. 2015. № 2. С. 59–64.

Гердеген М. Міжнародне право: пер. з нім. Київ: К. І. С., 2011. 516 с.

Дмитрієв А. І. Інститут реституції у міжнародному праві: історія становлення. *Право України*. 2002. № 10. С. 133–136.

Дмитрієв А. І. Мирні засоби розв'язання міжнародних спорів в історії міжнародного права. *Підприємництво, госп-во і право*. 2002. № 11. С. 123–125.

Задорожній О. В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014: монографія. Київ: К.І.С., 2014. 959 с.

Задорожній О. В. Порухення агресивною війною Російської Федерації проти України основних принципів міжнародного права: монографія. Київ: К.І.С., 2015. 712 с.

Камышанский М. М. Влияние дела о фабрике в Хожуве (1928 г.) на становление принципа международно-правовой ответственности. *Форум права*. 2015. Вып. 2. С. 83–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm 2015 2 15

Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом: пер. з англ. Харків: Консум, 2000. 592 с.

Вольфганг Граф Витцтум. Международное право: пер. с нем. Москва: Инфотропик Медиа, 2011. 1072 с.

Міжнародне публічне право: підручник у 2 т. / за ред. В. В. Мицика. Т. 1: Основи теорії. Харків: Право, 2019. 416 с.

Чорнобай Д. В. Відповідальність за правомірну діяльність у міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1949 April 9. The Corfu Channel Case (Albania v. United Kingdom), Merits. Leyden: *ICJ*, 1949. P. 4–170.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1949 April 11. Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations. Advisory Opinion. Leyden: *ICJ*, 1949. P. 174–220.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1950 March 30. Interpretation of Peace Treaties. Advisory Opinion. Leyden: *ICJ*, 1950. P. 65–78.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1950 July 11. International Status of South-West Africa. Advisory Opinion. Leyden: *ICJ*, 1950. P. 128–145.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1970 February 5. Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited, Second Phase. Leyden: *ICJ*, 1970. P. 3–51.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1971 June 21. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970). Advisory Opinion. Leyden: *ICJ*, 1971. P. 16–66.

International Court of Justice. Report of Judgment, Advisory Opinions and Orders. 1975 October 11. Status of West Sahara. Advisory Opinion. Leyden: *ICJ*, 1975. P. 12–69.

PCIJ. Case Concerning the Payments of Various Serbian Loans Issued in France, Judgement. *PCIJ*. 1929. Series A. № 20 (July 12).

PCIJ. Jurisdiction of the Courts of Danzig, Advisory Opinion. *PCIJ*. 1928. Series B. № 15.

United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran). URL: <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf>

3. Інтернет-ресурси.

Офіційний сайт Міжнародного Суду ООН. URL: <https://www.icj-cij.org/>

Офіційний сайт Міжнародного кримінального суду. URL: <https://www.icc-cpi.int/>

Офіційний сайт Європейського Суду з прав людини. URL: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

Офіційний сайт Міжамериканського Суду з прав людини. URL: <http://www.corteidh.or.cr/index.php/en>

Офіційний сайт Африканського Суду із захисту прав людини та народів. URL: <http://en.african-court.org/>

Офіційний сайт ОБСЄ. URL: <http://www.oscepa.org/>

Офіційний сайт МКЧХ в Україні. URL: <http://ua.icrc.org/>

Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: www.europa.eu

Офіційний сайт Суду ЄС. URL: curia.europa.eu

Організація Об'єднаних Націй. URL: <http://www.un.org>

Рада Європи. URL: <http://www.coe.int/web/portal/home>

Європейський Союз. URL: <http://europa.eu>

Співдружність Незалежних Держав. URL: <http://cis.minsk.by>

Африканський Союз. URL: <http://www.au.int>

Ліга Арабських Держав. URL: <http://www.lasportal.org/Pages/Welcome.aspx>

Організація Ісламського співробітництва. URL: <http://www.oic-oci.org/oicv3/>

- Організація Американських Держав. URL: <http://www.oas.org/en/default.asp>
- Організація Держав Південно-Східної Азії. URL: <http://asean.org>
- Офіційний реєстр міжнародних договорів ООН. URL: <https://treaties.un.org>
- Збірник договорів з прав людини Університету Міннесоти (російськомовна версія). URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/Rindex.html>
- Сайт проекту «Воєнні злочини» (Crimes of War). URL: www.crimesofwar.org
- African Commission on Human & People's Rights. URL: <http://www.achpr.org/>
- Allott Ph. The True Nature of International Law. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wb6N7YWDUgg>
- American Society for International Law Guide to Electronic Resources for International Law. URL: <http://www.asil.org/resource/crim1.htm>
- Avalon Project: The International Military Tribunal for Germany, Yale University. URL: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/imt.htm>
- Canada and the International Criminal Court. URL: http://www.dfait-maeci.gc.ca/foreign_policy/icc/history-en.asp
- Coalition for the International Criminal Court. URL: <http://www.iccnw.org/>
- Council of Europe Treaty Office. URL: <http://conventions.coe.int/>
- European Court of Human Rights. URL: <http://www.echr.coe.int/>
- European Union Court of Justice. URL: <http://curia.eu.int/en/index.htm>
- Oxford Bibliographies of International Law. History of International Law, 1550–1700. URL: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0036.xml>
- Inter-American Court of Human Rights. URL: <http://www.corteidh.or.cr/>
- International Court of Justice (ICJ). URL: <http://www.icj-cij.org/>
- International Crimes Database. URL: <http://www.internationalcrimesdatabase.org/Home>
- International Criminal Court (ICC). URL: <http://www.icc-cpi.int/index.php>

International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR). URL: <http://www.ictr.org/>

International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY). URL: <http://www.un.org/icty/>

International Humanitarian Law Database, ICRC. URL: <http://www.icrc.org/ihl>

International War Crimes Project, New England School of Law. URL: http://www.nesl.edu/center/WAR_CRIMES.htm

Judicial System Monitoring Programme. URL: <http://www.jsmp.minihub.org/>

Khmer Rouge Trials Task Force. URL: http://www.ocm.gov.kh/krt_main.htm

Koskenniemi M. Histories of International Law: dealing with Eurocentrism. URL: https://www.youtube.com/watch?v=jOZ2kM1_HcQ

Koskenniemi M. The Politics of International Law. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-E3AGVTHsq4>

Law of Armed Conflict Treaty Links, University of Minnesota. URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/auoy.htm>

National Archives of Cambodia. URL: <http://www.camnet.com.kh/archives.cambodia/>

National Implementation Database, ICRC. URL: <http://www.icrc.org/ihl-nat>

NEPAD Organizations. URL: <http://www.avmedia.at/nepad/indexgb.html>

No Peace Without Justice Sierra Leone Special Court Page. URL: <http://www.specialcourt.org/>

Organization of American States Documents Page. URL: http://www.oas.org/XXXIIGA/english/documents_eng.htm

Orford A. Histories of International Law and Empire. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=b5UzITLEMko>

Special Court for Sierra Leone. URL: <http://www.sc-sl.org/scsl.htm>

The history of international law [timeline]. URL: <https://blog.oup.com/2015/09/history-international-law-timeline/>

UN Documentation Centre. URL: <http://www.un.org/documents/>

UN ICTY Documents. URL: <http://www.un.org/icty/legaldoc/index.htm>

UN ICTR Documents. URL: <http://www.ictr.org/wwwroot/legal.htm>

UNAMSIL Documents. URL:
<http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unamsil/docs.html>

UNTAET Documents. URL:
<http://www.un.org/peace/etimor/docs/UntaetD.htm>

UN Mission of Support in East Timor (UNMISSET). URL:
<http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unmisset/index.html>

War Crimes, Crimes Against Humanity Treaty Links, University of Minnesota.
 URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/auox.htm>

War Crimes Studies Center, UC Berkeley. URL:
<http://socrates.berkeley.edu/~warcrime/>

Web Genocide Documentation Centre, University of the West of England.
 URL: <http://www.ess.uwe.ac.uk/genocide.htm>

Yale University Genocide Studies Program. URL: <http://www.yale.edu/gsp/>

Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). URL:
<https://www.icj-cij.org/en/case/166>

Ukraine v. Russia (*RE CRIMEA*) Applications №. [20958/14](#) and [38334/18](#).
 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-207622%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-207622%22]})

4.6. Матеріально-технічне забезпечення навчальної дисципліни

Під час викладання дисципліни «Актуальні проблеми права міжнародної відповідальності» використовуються електронні системи бібліотеки, копіювальна техніка (ксерокс, принтер) для роздрукування текстів законодавчих актів, рекомендованої літератури. Можливе використання мультимедійного обладнання щодо проведення презентацій.

Карта предметних компетентностей з навчальної дисципліни

Шифр та назва компетентностей за спеціальністю і/або спеціалізацією	Шифр та назва компетентностей з навчальної дисципліни
ЗК – загальні (універсальні) компетентності. (обрати компетентності згідно зі змістом навчальної дисципліни)	ПК – предметні компетентності з навчальної дисципліни
ЗК – 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.	ПК – 1. Здатність розв’язувати комплексні проблеми в галузі права міжнародної відповідальності, зокрема, пов’язані з темою дисертаційного дослідження, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань. ПК – 3. Здатність до визначення правової природи міжнародної відповідальності, її суб’єктів, джерел та пов’язаних з нею правовідносин на різних етапах розвитку міжнародного права.
ЗК – 2. Здатність продукувати нові ідеї (креативність).	ПК – 2. Готовність використовувати концептуальні та методологічні знання у міжнародно-правових дослідженнях права міжнародної відповідальності. ПК – 4. Здатність до критичного аналізу та оцінки сучасних концепцій міжнародної відповідальності.
ЗК – 3. Здатність до пошуку, систематизації, критичного аналізу, оцінки та синтезу інформації.	ПК – 4. Здатність до критичного аналізу та оцінки сучасних концепцій міжнародної відповідальності. ПК – 6. Здатність до критичного правового аналізу складних міжнародно-протиправних діянь. ПК – 9. Здатність до критичного аналізу, тлумачення та оцінки основних рішень Міжнародного Суду ООН, які вплинули на розвиток права міжнародної відповідальності.

ФКС – фахові компетентності за спеціальністю (обрати компетентності згідно зі змістом навчальної дисципліни)	
ФКС – 2. Здатність застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи в міжнародно-правових дослідженнях.	ПК – 2. Готовність використовувати концептуальні та методологічні знання у міжнародно-правових дослідженнях права міжнародної відповідальності.
ФКС – 3. Здатність здійснювати доктринальне тлумачення міжнародного публічного права.	ПК – 4. Здатність до критичного аналізу та оцінки сучасних концепцій міжнародної відповідальності.
ФКС – 4. Здатність здійснювати аналіз практики міжнародних судових та арбітражних органів.	ПК – 8. Здатність вільного використання міжнародно-правової термінології в галузі міжнародної відповідальності, зокрема, при дослідженні прецедентної практики міжнародних судових та арбітражних органів. ПК – 9. Здатність до критичного аналізу, тлумачення та оцінки основних рішень Міжнародного суду ООН, які вплинули на розвиток права міжнародної відповідальності.
ФКС – 5. Здатність здійснювати діяльність з імплементації міжнародно-правових норм в національну правову систему.	ПК – 10. Здатність до визначення правової природи механізмів імплементації міжнародно-правових зобов'язань держав до національно-правових систем в історії різних цивілізацій.

**Карта результатів навчання здобувача вищої освіти,
сформульованих у термінах компетентностей**

Шифр та назва РН за спеціальністю і / або спеціалізацією	Модуль НД	Шифр та назва РН з навчальної дисципліни
РНС – результати навчання за спеціальністю (обрати результати навчання згідно зі змістом навчальної дисципліни)		Результати навчання з навчальної дисципліни
РНС – 1. Демонструвати знання й розуміння сучасної міжнародно-правової системи.	№1	РНС НД – 1.1. Наявність поглиблених наукових та практичних знань про особливості новітніх теорій, концепцій, підходів щодо розуміння сутності права міжнародної відповідальності.
РНС – 3. Застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи у міжнародно-правових дослідженнях.	№1	РНС НД – 1.2. Вміння застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи у міжнародно-правових дослідженнях підстав міжнародної відповідальності держав.
РНС – 4. Застосовувати комплексні та міждисциплінарні підходи у міжнародно-правових дослідженнях.	№1	РНС НД – 1.3. Вміння застосовувати комплексні та міждисциплінарні підходи у міжнародно-правових дослідженнях міжнародної відповідальності держав.
РНС – 5. Використовувати різноманітні джерела міжнародно-правової інформації (наукові публікації, довідники, бази даних тощо).	№2	РНС НД – 2.1. Вміння працювати з іноземними та вітчизняними базами даних історичної міжнародно-правової інформації, архівами, довідниками, фаховими періодичними виданнями, збірниками наукових статей, енциклопедіями, монографіями, дисертаціями та іншими джерелами.
РНС – 9. Здійснювати професійний аналіз практики міжнародних судових та арбітражних	№2	РНС НД – 2.2. Вміння застосовувати аналіз прецедентної практики міжнародних судових та арбітражних органів щодо міжнародної

органів.		відповідальності в процесі підготовки дисертаційного дослідження.
РНС – 10. Здійснювати доктринальне тлумачення актів міжнародного публічного права.	№2	РНС НД – 2.3. Вміння тлумачити різноманітні джерел міжнародного права щодо міжнародної відповідальності.

